

АНАЛІЗ ПРОВЛЕМИ «ЕСТЕТИЧНИЙ ІДЕАЛ» У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Галина ДІДИЧ (Кіровоград)

Постановка проблеми. Художньо-естетичне виховання молодого покоління завжди було однією з актуальних проблем школи і суспільства. Це – цілеспрямований педагогічний процес, в результаті якого формується естетичне

ставлення людини до навколишнього світу, природи, праці, людських взаємин, мистецтва; пробуджується любов до прекрасного, формується вміння сприймати красу життя і мистецтва, насолоджуватися ними;

прищеплюються їй вірні естетичні погляди: виховувати не споживача мистецтва, а людину, особистість, яка прагне до створення краси навколо себе, людини творця, одухотвореного діяча в тій сфері, якій він присвятить себе, людину, здатну «говорити за законами краси». У цьому процесі важливу роль відіграють сформовані естетичні ідеали підростаючого покоління.

Аналіз останніх досліджень проблеми феномену «естетичний ідеал» дає змогу стверджувати, що серед авторів, що зробили значний внесок у розробку категоріального апарату, можна відзначити праці таких вчених, як Ю.Борев, Е.Ільєнков, Л.Левчук, Л.Столлович. Дослідження цих науковців спрямовані на розробку теоретичних питань естетики.

Аналіз філософської літератури вказує на те, що поняття «естетичний ідеал» досліджувалося філософами минулого (Аристотель, Платон, Ф.Александрійський, І.Кант, Гегель) крізь призму таких філософських категорій, як «краса», «гармонія», «ідея», «досконалість».

Не стоять осторонь досліджуваної проблеми й психолого-педагогічні науки. Проблема формування естетичного ідеалу учнів знаходиться у центрі уваги психологів, педагогів як минулого так і сьогодення. Видатні педагоги Я.А.Коменський, Ж.-Ж.Руссо, Г.Сковорода, К.Ушинський, П.Каптерев, С.Миропольський, С.Русова, О.Сухомлинський, А.Макаренко та інші досліджували дану проблему в контексті естетичного виховання.

У теоріях сучасної мистецької освіти (І.Зязюн, Л.Масол, Г.Падалка, О.Рудницька, О.Щолокова та ін.) художньо-естетичному вихованню приділяється дедалі більше уваги й надається визначальна роль мистецтва у процесі формування естетичних ідеалів особистості.

Мета статті полягає в науковому обґрунтуванні сутності і змісту поняття «естетичний ідеал».

Виклад основного матеріалу. У структурі естетичної свідомості особистості особливу роль відіграє естетичний ідеал, адже відчуття прекрасного у певній мірі притаманне кожній людині. Таке відчуття виявляється щодо зовнішнього вигляду та поведінки інших людей до предметного середовища, до мистецтва. Але для винесення оцінювальних суджень у цих сферах, для керування всією естетичною діяльністю особистості потрібен вищий критерій та еталон краси. Таким еталоном виступає естетичний ідеал.

Аналіз наукової літератури дає змогу стверджувати, що естетичний ідеал привертав до себе увагу дослідників кількох наукових напрямів: істориків, філософів,

мистецтвознавців, психологів, педагогів та ін.

Знайомлячись з енциклопедичними матеріалами, ми знаходимо наступне трактування поняття ідеал: «Ідеал (франц. *ideal*, від грец. *idea* – «ідея, прототип») – ідеальний образ, що визначає спосіб мислення і діяльності людини або суспільного класу. Формування природи згідно з ідеалом (філос.) є специфічно-людською формою життєдіяльності, бо припускає спеціальне створення образу мети діяльності до її фактичного здійснення [5].

Найбільш відомі в даній сфері філософські праці присвячені визначенню поняття «ідеал», «естетичний ідеал», «прекрасне», «прекрасне в людині»; дослідженню розуміння естетичного ідеалу, у тому числі людини, естетичною думкою різних історичних епох. Серед авторів, що зробили внесок у розробку категоріального апарату, потрібно відзначити Ю.Борєва, Е.Ільєнкова, І.Кона, Л.Левчук, Л.Столловича та ін. Дослідження вчених спрямовані на розробку теоретичних питань естетики і аналізують естетичний ідеал як логіко-понятійний конструкт філософської рефлексії. Серед робіт даного напрямку вирізняється робота Ю.Колпінського, котрий досліджував особливості образу людини в мистецтві Античності.

О.Ухов у статті «Онтологія естетичного ідеалу як історико-філософська проблема» зазначав, що тією чи іншою мірою проблема ідеалу, як прояву естетичної свідомості, зустрічається вже в античній парадигмі у вигляді проблеми прекрасного. Тому, ведучи розмову про народження естетичного ідеалу в античності, він спрямовував увагу на тому, що ідеал не розглядався як такий, що має самостійну базу існування, і умовно про ідеал в античності можна казати як про ідеал-красу [16, с.105].

У античній естетичній проблемі естетичного ідеалу вперше була піднята Платоном, який у кожному виявленні впорядкованості, що панує в космічному цілому, бачив субстанційне начало. Воно уособлює себе у чуттєвих образах світу як краса, що реалізується за допомогою поняття міри, пропорції, симетрії, гармонії. Однак, найвищим уособленням краси постає ідея. Людина може формувати прекрасні речі лише за взірцем ідеї. Платон («Бенкет») говорить про «вічність» прекрасної ідеї на відміну від плінної краси предметних форм, що своїм існуванням завдячують ідеї [12, с. 179]. Важливо, що, згідно з Платоном, іманентною ідеєю є довершена краса, але не в стані саморепрезентації, а в діяльності опредметнення.

Іншим є підхід до категорії краса Аристотеля, який на відміну від Платона, вважає, що прекрасне не об'єктивна ідея, а

об'єктивна якість речей. Він намагався визначити прекрасне як універсальну категорію, що охоплює усі сфери життя людини.

У філософії пізньої античності, середніх віків, у естетичній теорії класицизму та романтизму, в німецькій класичній естетиці справжнім осередком життя ідеалу стало мистецтво. На нього покладалась основна мета – творити ідеальний образ досконалості.

Самостійного значення поняття «ідеал» набуває в естетиці класицизму, що ґрунтувався на вченні античності про мистецтво як наслідування природи, доповнивши його вченням про ідеал. Принцип вірності логічно організованій природі класицизм доповнює ідеєю її творчого облагородження розумом. Класицизм вбачає призначення мистецтва у «покращенні», «вдосконаленні» природи.

Цікавим є підхід класичної філософії, зокрема І.Канта, до визначення сутності поняття ідеал. Поняття ідеалу філософ розглядає у зв'язку з ідеєю прекрасного в природі та мистецтві. За І.Кантом, ідеал не досяжний і являє собою «ідею» регуляторного порядку, а також є цілеутворювальною категорією. Кожна людина, кожна особистість формує свій власний ідеал. Так філософ чітко визначив ідеал як уявлення особистості про щось довершене і необхідне людині для її ціннісної орієнтації. Отже, філософія І.Канта наближує поняття «ідеал» та «цінність» [6, с. 348].

У естетиці Гегеля поняття ідеал стає центральною естетичною категорією, за допомогою якої він визначає природу і зміст мистецтва як духовну діяльність людини. Для Гегеля мистецтво є однією з форм пізнання абсолютної ідеї. Специфіка мистецтва полягає в тому, що воно дає нам чуттєво-споглядальне відтворення ідеї в образах, у той час як філософія пізнає її в поняттях, а релігія – в уявленнях [3, с. 79].

Естетичний ідеал тісно пов'язаний із суспільним і моральним. Так само, як і останні, відповідно до розвитку матеріального і культурного життя суспільства, розвитку естетичної діяльності та мистецтва, історично змінював свій зміст і естетичний ідеал.

Аналізуючи філософські праці сучасних учених (Е.Ільєнко, А.Мігунов, Р.Радугін) потрібно зазначити, що з позицій поглядів науковців естетичний ідеал слугує інтегратором ціннісних орієнтацій особистості, і визначається ними як уявлення про бажану, належну, досконалу естетичну цінність, яка є критерієм і метою пізнавальної і практично-перетворюючої діяльності людини.

Сучасні українські вчені-філософи В.Бех, Є.Шалімова уважають, що зміст естетичного ідеалу матеріалізується у структурі особистості людини у вигляді суспільних сил (В.Бех). Вони

існують у формі індивідуальних силових енергоінформаційних полів, будучи потенційним соціальним світом. Раніше в науці вони ототожнювалися зі здібностями людини, її діяльністю.

У низці досліджень сучасних науковців-естетиків (В.Корнієнко, В.Крутоус, В.Муріан, В.Скатурич, Л.Столович, В.Хмара, К.Шудра та ін.) поняття естетичний ідеал трактується з позицій естетичної категорії «краса». Так, В.Крутоус вказує на те, що «естетичний ідеал у самому першому наближенні можна визначити як ідеал краси. Іншими словами, він втілює у собі взірць найдосконалішої краси, яка тільки існує у світі і яку тільки в силах породити людська фантазія, зокрема художня» [11, с. 36]. Відразу стає зрозумілим, що визначення категорії ідеалу неможливе без залучення категорії прекрасного.

В.Корнієнко наголошує, що естетичний ідеал – «це загальна міра прекрасного. В ньому відображена реальна міра самого суспільства, яким напрацьовано цей ідеал. В межах міри можливо будь-яка різноманітність поглядів, думок, смаків, оцінок та ін. Вихід за межі означає перехід в іншу якість, тобто на позиції іншого ідеалу» [10, с. 178].

В.Скатурич виділяє образний характер естетичного ідеалу, визначаючи його як «естетичне уявлення про вище втілення прекрасного, цілісний образ доведеної краси» [14, с. 150].

Серед сучасних учених-естетиків до проблеми естетичного ідеалу з позицій естетичної діяльності звертаються Ю.Борєв, П.Гаврилюк, М.Киященко, А.Комарова, Н.Крилова та ін. Зокрема, Ю.Борєв у своїх працях розглядає ідеал як категорію естетичної діяльності, що є апаратом аналізу естетичного сприйняття світу. А.Комарова стверджує, що естетичний ідеал є вищим проявом естетичної свідомості і відображує уявлення про досконалість предметів і явищ дійсності, прекрасному способі життя людей, гармонійну людину [9, с. 45]. На думку М.Киященка він виступає образним програмно-прогностичним узагальненням досконалих рис реальних явищ і нормативно-ідеальних уявлень людей про них [8, с. 159].

Помітні дослідження поняття «естетичний ідеал» були зроблені психологічною наукою. Над розробкою даного питання працювали такі вчені, як Л.Виготський, В.Краус, О.Киричук, В.Романець та ін.

Л.Виготський стверджує, що «естетичний ідеал – одна з форм естетичного відображення не пасивного, а творчого, активного, здатного відкинути випадкове, неістотне і проникнути в сутність предмета» [2, с. 59]. В.Романець підходить до визначення сутності поняття ідеалу

з позицій трактування вчинку. О.Киричук наголошує, що «абсолютний стан істини, краси, любові й добра розкривається через ідею, що втілюється в ідеалі. Ідеал – це відображення у свідомості людей розв'язаних, знятих суперечностей соціальної дійсності, суперечностей між незрілими, але не реалізованими потребами. У вигляді ідеалу людина створює для себе образ дійсності, вільної від суперечностей. Це ідеальний образ, який визначає спосіб мислення і діяльності людини» [7, с. 45].

У педагогічному аспекті проблема виховання естетичних ідеалів широко репрезентована у спадщині таких педагогів, як Г.Ващенко, І.Зязюн, С.Квятковський, А.Кузьмінський, В.Радкіна, В.Сухомлинський.

Г.Ващенко у монографії «Виховний ідеал» досліджує національний ідеал української людини, вбачаючи в ньому «те найкраще, що створив народ в розумінні властивостей людської особистості та її призначення» [1, с. 103]. Він наголошує на важливості вивчення традиційного ідеалу, бо «у виборі ідеалу людини велику роль мають традиції», адже «він твориться віками і по традиції переходить від старших поколінь до молодших, що його доповнюють і удосконалюють» [1, с. 101].

Найширше проблему моральних та естетичних виховних українських ідеалів у 60-х роках минулого століття в Україні досліджував В.Сухомлинський, який писав, що «краса – могутній засіб виховання чутливості душі. Це вершина, з якої ти можеш побачити те, чого без розуміння і почуття прекрасного, без захоплення і натхнення ніколи не побачиш. Краса – це яскраве світло, що осяває світ. При цьому світлі тобі відкривається істина, правда, добро; осяяний цим світлом, ти стаєш відданим і непримиренним. Краса вчить розпізнавати зло і боротися з ним. Я б назвав красу гімнастикою душі – вона виправляє наш дух, нашу совість, наші почуття і переконання. Краса – це дзеркало, в якому ти бачиш сам себе і завдяки йому так чи інакше ставишся сам до себе [15, с. 136].

І.Зязюн вважає, що естетичний ідеал разом з потребами, емоціями, почуттями, смаками та поглядами є одним з основних складників естетичного досвіду [4, с. 75].

Сучасна дослідниця В.Радкіна трактує естетичний ідеал як «еталон уявлення про сутність і норми естетичних цінностей в суспільстві і мистецтві, естетичній поведінці і естетичній діяльності, побуті, стилі одягу тощо» [13, с. 31]. Вона стверджує, що естетичний ідеал пізнається особистістю через художні та мистецтвознавчі знання. Усвідомлення і осмислення цих знань практично відбувається як переживання особистістю власного естетичного

досвіду і виявляє себе через її естетичні судження, естетичні погляди.

Естетичний ідеал відіграє провідну роль у синергетичній концепції естетичного виховання, розробленої українськими ученими М.Федул, О.Вознюк. Суть цієї концепції полягає в тому, що у формуванні системи ціннісних орієнтацій особистості у сфері життєвих цінностей, усе розмаїття яких фокусується навколо тріади Істина, Добро, Краса [17, с. 58].

Отже, із вище викладеного можна зробити висновок, що «естетичний ідеал» – поняття багатоглядне і розробляється ученими у різних галузях наук, зокрема, у філософії, естетиці, культурології, психології, педагогіці та ін. Естетичний ідеал – це одна з форм естетичного відображення не пасивного, а творчого, активного, здатного відкинути випадкове, неістотне і проникнути в сутність предмета. Феномен естетичного ідеалу тісно пов'язаний з категоріями «краса», «гармонія», «ідея», «досконалість» та ін.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко // Полтавський вісник. – Полтава, 1994. – С. 101, 103.
2. Выготский Л.С. Психология искусства / Л.С. Выготский. – М.: Искусство, 1965. – С. 59.
3. Гегель Г.-В.-Ф. Эстетика: В 4 т. / Г.-В.-Ф. Гегель. – М., 1971. – Т.1. – С. 79.
4. Зязюн І.А. Естетичний досвід особи. Формування і сфери вияву / І.А. Зязюн. – К.: Вища школа, 1976. – С. 75.
5. Ильенков Э.В. Значение слова «Идеал (филос.)» в Большой Советской Энциклопедии [Электронный ресурс] / Э.В. Ильенков. – Большая Советская Энциклопедия. – Режим доступа: <http://bse.sci-lib.com/article050539.html>
6. Кант И. Критика чистого разума. Пер. с нем. Н. Лосского / И. Кант. – Минск : Литература, 1998. – С. 348.
7. Киричук О.В. Основи психології : Підручник / О.В. Киричук. – К.: Либідь, 1999. – С. 45.
8. Киященко Н. Теория отражения и проблемы эстетики / Н. Киященко, Н. Лейзеров. – М.: Искусство, 1983. – С. 159.
9. Комарова А.И. Эстетическая культура личности / А.И. Комарова. – К.: Вища школа, 1988. – С. 45.
10. Корниенко В.С. О законах красоты / В.С. Корниенко. – Харьков: Изд-во Харьковского у-та, 1970. – С. 178.
11. Крутоус В.П. Путь к прекрасному / В.П. Крутоус. – М.: Просвещение, 1989. – С.36.
12. Платон. Собрание сочинений: В 4 т. / Платон / Под общ. ред. А.Ф. Лосева. – М.: Мысль, 1990. – С. 179.
13. Радкіна В.Ф. Художній образ як засіб формування художньо-естетичного смаку майбутніх педагогів / В.Ф. Радкіна // 36. наук. праць. Серія: Педагогічні науки. – Херсон: Видавництво ХДПУ, 2002. – Вип. 32. – Ч. 2. – С. 31.
14. Скатерщиков В.К. Об эстетическом вкусе /

В.К. Скатершиков. – М.: Педагогика, 1974. – С. 150.

15. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: У 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 136.

16. Ухов О.С. Естетичний ідеал у системі метакатегорій естетики і проблема формування естетичної свідомості / О.С. Ухов: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://esteticamente.ru/portal/soc_gum/intelekt/2008_6/zmist.htm

17. Федул М.В. Синергетична концепція естетичного виховання / М.В. Федул, О.В. Вознюк // Синергетика: процесн самоорганізації технічних, технологічних та соціальних систем: Матеріали

Першої Всеукраїнської наукової конференції / Ред. І.Г. Грабар. – Житомир, 2003. – С. 58.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Дідич Галіна Степанівна – кандидат педагогічних наук, професор кафедрп музично-теоретичних та інструментальних дисциплін Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винничеика.

Коло наукових інтересів: художньо-естетичне виховання підростаючого покоління, професійна підготовка майбутнього вчителя музики, сприймання музики як педагогічна проблема.